

מתקפת הביפרים של ישראל ותאוריית המלחמה הצודקת¹

תשובה למייקל וולצר

אלכסנדר יעקובסון ועזר גת² | 24 בנובמבר, 2024 | גיליון 1918

מייקל וולצר, הוגה הדעות המוביל של תאוריית המלחמה הצודקת, טען במאמר דעה שהתפרסם בניו יורק טיימס כי "מתקפת הביפרים" של ישראל על אלפי פעילי חזבאללה ברחבי לבנון הייתה "פעולת טרור", שכן היא לא כיבדה את עקרון היסוד של כללי המלחמה הצודקת – "הבחנה בין לוחמים לאזרחים". זה מוזר, כי דווקא מתקפה זו הייתה לאמיתו של דבר מן "הממוקדות" ביותר שמדינה יכולה לבצע נגד כוח טרור או גרילה הפועל בקרב אוכלוסייה אזרחית. היא כוונה בבירור נגד לוחמי אויב בפועל, בשילוב של דיוק גבוה מזה האפשרי בדרך כלל והרבה פחות סיכון ל"נזק אגבי". ואכן, ביחס למבצעים מסוג זה היא גרמה לנזק ממשי קטן מאוד. למרות זאת וולצר מתעקש כי "המתקפה [...] נעשתה במצב שבו הפעילים לא פעלו; הם לא היו מגויסים ולא היו מעורבים צבאית". הוא מדגיש כי הביפרים התפוצצו כאשר פעילי חזבאללה שהו בבתיהם או במקומות ציבוריים, בין חפים מפשע. ואולם אם יתקבל הקריטריון "כאשר הפעילים לא פעלו", הרי לא רק ישראל אלא **שום מדינה** לא תוכל עוד להילחם ביעילות בכוח טרור או גרילה המעורב בהרג אזרחיה מתוך סביבה אזרחית, בשטח שמחוץ לתחום שיפוטה ותחת הגנתה של ממשלה זרה. כך הדבר אפילו במקרה של ארגון טרור הרבה יותר חלש מחזבאללה, ואשר בניגוד אליו אין ברשותו עשרות אלפי רקטות המכוונות ללב המדינה שבה הוא נלחם ואשר להשמדתה הוא מחויב, והוא אינו פועל בשירותה של מעצמה אזורית עוינת – איראן. למעשה, כללי המלחמה שוולצר מציע הם חלומו של כל טרוריסט.

סביר להניח שאין כיום בלבנון משתמשי ביפרים מלבד פעילי חזבאללה. אם יש למישהו ביפר הרי הוא לא התפוצץ, שכן רק אלה שחזבאללה בחר לחלק לפעיליו משיקולי ביטחון, בשל היותם בנויים בטכנולוגיה מיושנת, היו אמורים להתפוצץ. הנפגעים לא היו תומכים פוליטיים או אפילו

¹ המאמר פורסם במקור ב-RealClear Politics

² אלכסנדר יעקובסון הוא פרופסור חבר להיסטוריה באוניברסיטה העברית בירושלים. עזר גת הוא מחזיק קתדרת עזר ויצמן לביטחון לאומי באוניברסיטת תל אביב, יועץ אקדמי למכון למחקרי ביטחון לאומי וחתן פרס א.מ.ת. בתחום מדע המדינה ואסטרטגיה.

חברי הארגון, אלא אנשים השייכים לרשת הפעילים המבצעיים של חזבאללה. על פי הנתונים שמסר חזבאללה, אלפי בני אדם נפצעו ועשרות נהרגו. היחס בין מספר ההרוגים למספר פצועים היה נמוך מהרגיל באופן חריג. ברור שהסיבה לכך היא שעוצמת הפיצוץ הייתה מוגבלת מאוד, ולכן גם צמצמה מאוד את הסכנה לאנשים בסביבה. לא ברור אם המגבלה נבעה מסיבות טכניות בלבד, בשל קושי להכניס כמות גדולה של חומר נפץ לביפרים מבלי שהדבר ייחשף, או משום שהייתה גם החלטה מכוונת להגביל את עוצמת הפיצוץ על מנת לצמצם נזק אגבי. אם האפשרות השנייה היא הסיבה, אזי היה לה מחיר מבצעי כבד. חלק ממפקדי חזבאללה שנהרגו לאחר מכן בהפצצה בביירות היו כאלה שנפצעו מהביפרים וכבר שוחררו מבית החולים. לפיכך העוצמה המוגבלת של פיצוץ הביפרים גרמה לכך שרבים מפעילי חזבאללה שנפגעו לא רק לא נהרגו, הם גם לא נוטרלו מפעילות.

פירוש הדבר הוא שברוב המוחלט כמעט של המקרים, אלה שעמדו בסמוך למי שבידו או בכיסו התפוצץ ביפר לא נפגעו, אם כי מבין אלפי הפיצוצים היו ודאי גם מקרים כאלה. לא ניתן להשוות בין שיעור "הנזק האגבי" ממתקפת הביפרים לבין שיעורו מכל צורה אחרת של מתקפה צבאית שהייתה מכוונת למחבלים הפועלים בקרב אזרחים. נכון שרבים מהפיצוצים התרחשו במקומות ציבוריים המלאים באזרחים בלתי מעורבים, כמו שווקים וכדומה. הם גרמו לבהלה וחלק קטן מהבלתי מעורבים גם נפגעו ישירות מהפיצוצים, אבל הסרטון שהפך לייצוג ה"איקוני" של האירוע הוא זה שצולם בשוק ליד דוכן פירות, שבו נראה אדם נופל ארצה בשעה שאנשים בקרבתו נמלטים בבהלה, ככל הנראה ללא פגע. יש לשער שהנופל הוא פעיל חזבאללה, שנפגע באופן ממוקד מהביפר שברשותו. בניגוד לרושם שרבים מקבלים בשומעם כי הפיצוצים "כוונו" לשווקים ולמקומות ציבוריים, לא הייתה "מתקפה חסרת הבחנה" על השוק רק משום שפעיל חזבאללה היה שם. מבחינה אסתטית המראה ודאי לא נעים, אך מבחינה מוסרית הוא הרבה פחות בעייתי מרוב המתקפות נגד טרוריסטים, שבדרך כלל כרוכות בהפעלת כוח אש חזק בהרבה ונוטות לגרום להרבה יותר נפגעים אזרחיים, כפי שהיה למשל בזמן "המלחמה בטרור" שניהלה ארצות הברית. מלחמה היא דבר נורא, אבל כל הרעיון בדיני מלחמה (Jus in Bello) הוא למזער פגיעה באזרחים, לא להימנע ממראות בלתי נעימים או להבטיח יחס אבירי לטרוריסטים.

ובכל זאת, וולצר סבור כי המתקפה על פעילי חזבאללה הייתה בלתי לגיטימית, כי "הפעילים לא פעלו; הם לא היו מגויסים, והם לא היו מעורבים צבאית". המשמעות של דבריו היא שפעיל חזבאללה שזה עתה ירה רקטה מתוך או בסמוך לבית מלא באזרחים ומייד נטש את המקום וחזר לביתו או נכנס לבית קפה, כפי שהם עושים בדרך כלל, יהיה מוגן מתקיפה במקומות כאלה גם אם היא תהיה "כירורגית" יחסית. לכאורה מותר יהיה לתקוף אותו רק בפעם הבאה שיהיה מעורב בשיגור רקטות מבית זה או מבית אחר, או אם הצבא ידע בוודאות שהוא בדרכו ל"עמדה הצבאית שלו". פגיעה בזמן ירי רקטות, שהיא גם התרחיש הנפוץ והמובהק ביותר למצב לחימה קלאסי, כרוכה בדרך כלל בהרג ופגיעה של אזרחים בהיקף הרבה יותר גדול (ודאי בסכנה לישראלים, אם הרקטות ישוגרו). מה ההיגיון של הכלל שמציע וולצר והיכן המוסריות שלו?

כלל כזה ניתן להחיל באופן סביר על ארגון חמוש הנלחם במדינתו נגד השלטון שלו, ומתוך שטח שנמצא (פחות או יותר) בשליטתו בפועל של שלטון זה. קבוצה חמושה של פרטיזנים "מגויסים", המשוטטת ביערות או בהרים, היא יעד לגיטימי לתקיפה צבאית כל זמן שהיא שווה בשטח. ואולם כאשר פרטיזן כזה יוצא מהיער ויושב בפאב על כוס משקה, באותו רגע הוא חדל להיות לוחם שאפשר לתקוף אותו והופך להיות חשוד שיש לעצור. מנגד, אם פעיל חזבאללה יושב בבית קפה בביירות, מה שהם נוהגים לעשות כמובן, מדינת ישראל אינה יכולה לעצור אותו אלא רק לתקוף אותו. חבל מאוד שנשראללה המנוח לא עשה לו מנהג לנוח מעמל יומו בבית קפה מדי פעם, ולנצל את החסינות שוולצר מעניק לו. אם המטרה היא להימנע ככל האפשר מהרג חפים מפשע, אזי חיסולו בבית קפה היה אופציה עדיפה במידה רבה על הפצצת המפקדה התת-קרקעית שלו, שהייתה מבוצרת היטב בתוך סביבה אזרחית עירונית. ככל שהפעיל "המגויס", כפי שוולצר דורש, שווה בסביבה אזרחית צפופה יותר, כך גוברת הסכנה לאזרחים מתקיפתו. דווקא כאשר הפעיל "אינו פועל", ולכן על פי וולצר הוא אמור ליהנות מחסינות, ניתן לרוב לפגוע בו עצמו בצורה מדויקת ככל האפשר, כפי שאכן נעשה במתקפת הביפרים. אם ננסה להחיל את הכללים שקבע וולצר על ארגון כמו חזבאללה, המשמעות תהיה שמצב שיוגדר כגיטימי יגרוור מחיר גבוה הרבה יותר במונחים של נפגעים אזרחיים, ולעומת זאת מצב המוגדר כבלתי לגיטימי עוזר לצמצם את מספר הנפגעים האזרחיים.

הבעיה העיקרית היא זו: החוששים משימוש לרעה בפרשנות למושג "מלחמה בטרור" כאילו אומרים: "כדי שנוכל להתיר לכם להתייחס למחבלים לכאורה כאל לוחמים ולא כאל חשודים, עליכם להוכיח מצב הקרוב ככל האפשר לקרב צבאי של ממש". קו מחשבה זה מובן, אך הוא טומן בחובו פרדוקס אכזרי: בשטח עוין שלא ניתן לאכוף בו את החוק, ובהתחשב באופן שבו פועלים ארגונים כמו חזבאללה ודומיו, מצב הלחימה ה"טהור" יהיה בדרך כלל גם הקטלני ביותר עבור אזרחים בלתי מעורבים.

וולצר סבור גם כי אפשר להצדיק תקיפה של יעד לגיטימי תוך סיכון לגרימת נזק אגבי רק במידה שהארגון החמוש שעל הכוונת מחזיק ב"אסטרטגיה מכוונת לסיכון אזרחים לשם השגת רווח פוליטי", כפי שלדבריו עושה חמאס בעזה. לדברי וולצר, לא כך היה הדבר במקרה של הביפרים המתפוצצים: "חזבאללה לא חילק אותם כדי לסכן את אנשיו. זו לא הייתה מזימה לאלץ את ישראל להרוג או לפגוע באזרחים. המזימה הייתה של ישראל, והמוציאים לפועל שלה היו חייבים לדעת" שאנשים חפים מפשע ייפגעו. כנגד זאת יש לומר: חזבאללה אכן תכנן להרוג ישראלים, וישראל תכננה להרוג את המתכננים.

ואולם גם אם נניח שהטרוריסטים פועלים בסביבה אזרחית לא משום שהם רוצים לסכן אזרחים למען רווח פוליטי, אלא פשוט בגלל השיקולים והאילוצים האופרטיביים שלהם, מה זה משנה מבחינת המדינה הנלחמת בהם? היא עדיין עומדת בפני אותה דילמה: היא יכולה לתקוף אותם באותה סביבה אזרחית או לאפשר להם לפעול ללא הפרעה, ובכך להפוך אותם לבלתי מנוצחים. אחד מאיתנו ניהל פעם ויכוח עם עיתונאי בריטי על דילמות של נזק אגבי מהתקפות

ישראליות על יעדי טרור פלסטיניים בלבנון. בתגובה לטענה כי חמושים פלסטינים ממקמים את הבסיסים והמפקדות שלהם בתוך מחנות פליטים, ובכך הופכים את הקורבנות האזרחיים לבלתי נמנעים, זעק העיתונאי: "איפה אתם מצפים שהם ישימו את המפקדות האזרחיות שלהם?!"

"ובכן", ענה בן-שיחו הישראלי, "יש משהו בדברך [...] אבל אם כך, איפה אתה מצפה שנפציץ אותם?"

אוסאמה בן לאדן בוודאי לא תכנן לסכן את אשתו הצעירה ואת ילדיו למען רווח פוליטי כאשר הסתתר במתחם שלו בפקיסטן, שם הותקף ונהרג בידי כוחות אמריקאיים, שגם הרגו את אחת מבנותיו כ"נזק אגבי". הנשיא אובמה, שהורה על המבצע והתגאה בו, בוודאי הביא בחשבון שיהיו נפגעים אזרחיים. אין שום הוכחה שבן לאדן היה מעורב בפעילות צבאית כלשהי או בתכנונה בעת שהותקף. סוגיה שאפשר לדון בה היא – האם באותה נקודת זמן הוא היווה איום על חיי אמריקאים באופן מתמשך וחמור יותר מהאיום הנוכחי של פעילי חזבאללה בלבנון על חיי ישראלים? ייתכן שהיה אפילו, חס וחלילה, מרכיב של נקמה בהריגתו שלו. אומנם בן לאדן לא "הסתובב בשוק", אך הוא בהחלט היה "בבית עם משפחתו", במילותיו של וולצר. האם אדם זקן לא חמוש השווה בחיק משפחתו יכול להיחשב לוחם? אמנסטי אינטרנשיונל אכן גינה בחריפות את "ההוצאה להורג ללא משפט" של בן לאדן, כאילו שארצות הברית יכולה לעשות מהלך "משפטי" כלשהו במקרה זה. אולי באמנסטי סברו שאובמה היה צריך לשלוח שוטרים אמריקאים למתחם עם צווי מעצר. מאמנסטי אינטרנשיונל אין לנו ציפיות. האם מייקל וולצר מאמץ עמדות דומות?

ביקורת נוספת מפנה וולצר לעבר חיסולו של ראש הלשכה המדינית של חמאס, אסמאעיל הנייה, בעת ששהה במתחם מאובטח בטהראן ומבלי שנגרמה כל פגיעה באזרחים: "כאשר ממשלה מאשרת לחסל את מי שעומו היא מנהלת משא ומתן ישיר או עקיף, כמו החיסול של מנהיג חמאס אסמאעיל הנייה ביולי, עלינו להסיק מכך שאותה ממשלה אינה מחויבת להצלחת המשא ומתן [...] ובכך היא טועה מבחינה פוליטית ומוסרית".

לאמיתו של דבר, ישראל ניהלה משא ומתן עקיף עם סינוואר ולא עם הנייה, ואין שום סיבה לחשוב שחיסול הנייה השפיע לרעה על נכונותו של סינוואר, שממילא הייתה מפוקפקת מאוד, להסכים לעסקה – כך לפחות לפי ממשל ביידן. אבל בכל הרצינות, האם ניתן לטעון שמשא ומתן בין ישראל לחמאס אחרי 7 באוקטובר, בזמן שחמאס מחזיק בבני ערובה ישראלים ואף רוצח אותם, יכול או צריך להתבסס על אמון הדדי ורצון טוב, שאסור לצד אחד לערער אותם במהלך לא ג'נטלמני כמו חיסול מנהיגים מהצד השני?

האם שיחות בנושא בני הערובה מתבססות על אמון הדדי? ישראל ניהלה משא ומתן עקיף עם החוטפים באנטבה תוך כדי תכנון מבצע החילוץ. ממשלת ישראל הייתה מוכנה לבצע עסקה של החלפת בני הערובה באסירים, במקרה שהאופציה הצבאית תתברר כבלתי אפשרית. לכן היה לה עניין אמיתי בתוצאה חיובית של המשא ומתן. בסופו של דבר צה"ל הרג את אותם

אנשים שישראל ניהלה עימם משא ומתן. האם הייתה זו טעות? לטרוריסטים הגרמנים-פלסטינים באנטבה אז, ממש כמו לסינוואר במנהרה שלו בעזה לפני שנהרג, לא היו אשליות לגבי הרצון הטוב של ישראל, ונכונותם לנהל משא ומתן לא התבססה על ציפיות מהסוג הזה. מובן שבמקרה הנוכחי קיימת גם הסוגיה הרחבה יותר של התנאים להפסקת הלחימה, אבל אין סיבה לחשוב שהריגת הנייה פגעה בסיכויי ההסכמה של כל אחד משני הצדדים במשא ומתן.

במקרה של הנייה גם לא מדובר בפגיעה באזרחים חפים מפשע ובכל זאת, לדברי וולצר, ישראל "שגתה מבחינה פוליטית ומוסרית". אם טענות כאלה מקושרות לרגישויות ליברליות, איזה סיכוי יש לליברליות להתבסס בתודעה הציבורית בישראל, או בכל מקום אחר שתנאיו דומים?

לפני שנים אחדות השתתף אחד מאיתנו בכנס בניו יורק, שם הביע וולצר את עמדתו כי "אם הרעים הולכים לנצח, מובן שיש לנסות למנוע זאת מהם באמצעים מרחיקי לכת". נראה שישראל, המותקפת מכל עבר על ידי כוחות פנאטיים שלא רק שואפים להשמדה אלא גם מאמינים כי מדובר כיום במטרה ריאלית יותר מאי פעם, היא מעצמה כה חזקה שאין סכנה ממשית לקיומה. לתאוריית המלחמה הצודקת של וולצר יצא מוניטין מוצדק של היגיון וסבירות, ולוולצר עצמו יש היסטוריה ארוכת שנים של מחויבות לקיומה ולרווחתה של ישראל. לכן חובה לתהות: במונחים של תורת המלחמה הצודקת שלו, האם הכללים שהוא מתווה מקדמים את ביטחונם של אזרחים או מסכנים אותם? ובאשר לעולם האמיתי, שבו חשרת ענני אסון אופפת את גבולות ציר הרשע לכל אורכם, האם וולצר אינו ער לסכנה שהרעים עלולים באמת לנצח?

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט